

Ю. В. Войцеховська, А. О. Мавріна, В. В. Войцеховська*
 Національний університет “Львівська політехніка”,
 кафедра менеджменту організацій,
 *кафедра економіки підприємства та інвестицій

СПЕЦІАЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗОНИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ

© *Войцеховська Ю. В., Мавріна А. О., Войцеховська В. В., 2016*

Розглянуто актуальні проблеми створення та функціонування спеціальних економічних зон (СЕЗ). Досліджено досвід Польщі, де на цей час функціонують 14 СЕЗ, інвестовано близько 100 мільярдів злотих іноземних інвестицій, створено кількості тисяч нових робочих місць. Наведено статистичні дані щодо показників динаміки функціонування СЕЗ у Польщі та країн-інвесторів. Окреслено дискусійні питання з приводу доцільності та ефективності діяльності СЕЗ.

Сьогодні в Україні функціонують 10 СЕЗ зі залученням близько 600 мільйонів доларів іноземних інвестицій. Наголошено увагу на тому, що в умовах дефіциту внутрішніх та зовнішніх інвестиційних ресурсів реалізація можливостей СЕЗ не використана сповна.

Запропоновано сформулювати нову концепцію діяльності СЕЗ, яка би спиралась на такі засади: а) залучати інвестиції інноваційного спрямування, в пріоритетні галузі, в промислово слабкорозвинені регіони, в науково-дослідницьку діяльність, у сферу сучасних послуг із створенням нових робочих місць; б) змінити регіональну політику держави і забезпечити передачу повноважень щодо керівництва СЕЗ на рівень окремих територій і місцевих влад; в) внести відповідні зміни до законодавства щодо гнучкої диференційованої системи пільг для іноземних інвесторів з урахуванням особливостей ресурсного потенціалу того чи іншого регіону; г) забезпечити державні гарантії стабільної діяльності іноземного капіталу на тривалу перспективу. Зроблено висновок щодо розширення економічних досліджень на новому етапі ринкових перетворень – децентралізації управління і створення бюджетів місцевих громад, що може стати базою обґрунтування варіантів стимулювання розвитку економіки та залучення іноземних інвесторів.

Ключові слова: спеціальні економічна зона, СЕЗ, ВЕЗ, інвестиції, робочі місця.

Yu. Voytsekhovska, A. Mavrina, V. Voytsekhovska*
 Lviv Polytechnic National University,
 Management of Organizations Department
 *Department of Business Economics and Investment

SPECIAL ECONOMIC ZONES: FOREIGN EXPERIENCE AND PERSPECTIVES FOR UKAINE

© *Voytsekhovska Yu., Mavrina A., Voytsekhovska V., 2016*

The actual problem of creation and functioning of special economic zones (SEZ). We study the experience of Poland, where currently there are 14 SEZs, the invested 100 billion zlotys of foreign investments created several hundred thousand jobs. We develop the statistics on the dynamics of SEZ in Poland and the investors. The discussion questions are marked on

the appropriateness and effectiveness of the SEZ. In Ukraine, currently there are 10 SEZs, involving about 600 million dollars of foreign investment. The attention is paid on the fact that the shortage of internal and external investment resources opportunities for SEZ is used.

It is proposed to create a new concept of SEZ, which would have relied on the following principles: a) to attract investments of innovation focus in priority sectors in industrialized underdeveloped regions in research and development in the sphere of modern services with the creation of new jobs; b) to change the regional policy of the state and ensure the transfer of authority on FEZ management at the level of individual territories and local authorities; c) to amend the law on flexible differentiated system of benefits for foreign investors taking into account the characteristics of the resource potential of a region; d) to provide state guarantees the sustainability of foreign capital in the long term.

The conclusion is made to expand economic research at a new stage of market reforms – decentralization and to establish the community budgets, which could become the basis for options justification to stimulate the economy and attract foreign investors.

Key words: special economic zones, SEZ, FEZ, investments, working places.

Постановка проблеми

Економічний розвиток країн, як правило, характеризується значною територіальною неоднорідністю та відмінністю у інтенсивності господарської діяльності. Виникнення депресивних територій чи регіонів ставить проблему ширшого залучення інвестицій з метою подолання відставання у розвитку деяких територій.

Для вирішення цієї проблеми світова практика нагромадила досвід створення так званих спеціальних економічних зон (СЕЗ) на окремих локальних територіях. Особливістю цих зон є те, що їхнє формування ґрунтується переважно на залученні іноземних інвестицій, а діяльність здійснюється на преференційних умовах типу пільгового оподаткування тощо.

Ефективність функціонування СЕЗ значною мірою залежить від узгодженості інтересів інвесторів, держави та територій. Для інвесторів важливий прибуток, для держави – надходження в бюджет країни, для місцевих громад – нові робочі місця та надходження в місцевий бюджет. Без врахування цих інтересів існування СЕЗ є проблематичним.

Обґрунтування ефективного господарювання у варіанті СЕЗ потребує від економічної науки проведення нестандартних досліджень та розробок за багатьма напрямками. Зокрема це стосується визначення пріоритетних територій країни і їхнього потенціалу для СЕЗ, платежів за використання місцевих ресурсів, наявності інфраструктури, системи оподаткування, підготовки кадрів тощо.

Деякі аспекти цієї проблеми розглянуто нижче.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідження про СЕЗ/ВЕЗ проводили і проводять як зарубіжні, так і вітчизняні вчені. Зокрема, економісти М. Фразьє, Р. Рей, Р. Болін (США) розглядають етапи еволюції та класифікацію вільних економічних зон, звертають основну увагу на аналіз підприємницької діяльності фірм, які розміщені в СЕЗ, аналізують систему пільг. У дослідження цих питань значний внесок зробили також вчені інших країн – Німеччини (Е. Лоувен, І. Полулях), Франції (Ж. Дюшен, А. Базель), Польщі (Я. Монкевич), Росії (В. Бабінцев, Г. Семенов, О. Качанов, П. Павлов). Багато зарубіжних досліджень СЕЗ/ВЕЗ сьогодні пов'язано з китайськими вільними зонами. Сформувалась плеяда економістів, котрі вивчили та оцінили аспекти наслідки успішної діяльності цих зон в Китаї. До неї належать Ань На, Ден Хонсюнь, Лю Гогуан, У Дакунь, Джин Ван, І Лю та інші.

Українські вчені також не обминули своєю увагою таке соціально-економічне явище, як спеціальні та вільні економічні зони. Вітчизняні дослідники вивчають доцільність їх створення в Україні, інституціональні аспекти СЕЗ, особливості адаптації до національної економіки, питання податкової та митної політики, провадять оцінку СЕЗ в аспекті їхньої інвестиційної привабливості. Вагомий внесок у дослідження СЕЗ/ВЕЗ внесли такі українські вчені, як В. О. Дергачов, І. М. Школа, О. Є. Кузьмін, М. І. Долішній, В. І. Пила, О. С. Чмир, А. С. Філіпенко та ін. Аналіз

розвитку СЕЗ дає змогу оцінити теоретичне та практичне значення цього явища. Однак теоретично ще не до кінця описані та розроблені такі проблеми СЕЗ/ВЕЗ, як: ефективність використання виробничих та трудових ресурсів, вирішення питань зайнятості, підвищення продуктивності праці, використання регіональної інфраструктури тощо.

Постановка цілей

Ставиться мета проаналізувати зарубіжний досвід щодо формування та діяльності СЕЗ, зокрема, Польщі. Доцільно розглянути потреби України у створенні СЕЗ на сучасному етапі економічного розвитку, проаналізувати їхню діяльність та визначити перспективи розвитку.

Виклад основного матеріалу

Кожна країна, яка прагне розвивати свою економіку і не має для цього достатньо капіталу, намагається залучити іноземних інвесторів, задіюючи відповідні механізми фінансового заохочення. Одним з таких механізмів і є власне спеціальні економічні зони, стратегічними завданнями яких (окрім залучення іноземних інвесторів) є створення нових робочих місць, модернізація виробництва, розвиток окремих галузей, впровадження нових технологій тощо. Спеціальні економічні зони також можна вважати інструментом регіональної політики держави. У багатьох країнах їхнім головним завданням є прискорений розвиток регіонів (з використанням їхніх власних ресурсів – сировинних, трудових тощо), де спостерігається найбільша економічна стагнація, бідність, високий рівень безробіття. Якщо так розуміти завдання спеціальних/вільних економічних зон, то вони мають створюватись у тих регіонах країни, де без додаткових фінансових пільг закордонним фірмам не вигідно вкладати інвестиції.

Загалом існує близько трьох тисяч спеціальних економічних зон в 135 країнах світу. Через них проходить приблизно 20 % світового товарообігу [2]. З якою метою вони створювались? Якими є позитивні та негативні аспекти цього явища?

Спеціальні економічні зони або подібні до них утворення сьогодні існують у Китаї, США, Індії, Ірані, Мексиці, Казахстані, Росії, Литві тощо. Перші економічні області, які нагадують сучасні СЕЗ, почали з'являтися в 60-х роках минулого століття. Спочатку вони виникли в країнах Центральної Америки та Східної Азії, а потім також у Західній Європі – Німеччині, Великобританії, Швеції, Італії, Фінляндії, Іспанії. У 1990-х роках СЕЗ з'явилися в країнах Східної Європи: в Польщі, Чехії, Угорщині, Словаччині.

Якою була ціль створення спеціальних економічних зон? І чому вони досі успішно функціонують у багатьох країнах? Часткову відповідь на ці питання дає саме визначення СЕЗ/ВЕЗ: “Це частина території країни, виділена із загального митного кордону держави, яка має повну свободу в режимі господарських питань, з особливим режимом управління і пільговими умовами діяльності, податковими пільгами для місцевих підприємців та іноземних фірм” [3].

Розглянемо приклад нашого найближчого європейського сусіда – Польщі. В Польщі спеціальні економічні зони почали виникати в 90-х роках минулого століття. Це був один з напрямків виходу з потужної кризи, яка на тоді була характерною для економіки країни. Значна частина промислових підприємств перебувала в державній власності, і вони не могли пристосуватись до умов переходу на ринкову систему господарювання. Значна їхня частина збанкрутувала, інші пройшли реструктуризацію, що потягнуло за собою масові звільнення робітників. Особливо це стосувалося невеликих міст, де часто занепад одного чи кількох великих підприємств загрожував тривалою економічною стагнацією та високим безробіттям у межах цього регіону.

Одним з напрямів виходу з цієї кризової ситуації стало створення в депресивних областях спеціальних економічних зон, що мало на меті допомогти їм вийти з кризи, привабити закордонних інвесторів, а також зробити більш конкурентоспроможними щодо інших регіонів.

Отже, йшлося про створення певних “зон” з привабливими умовами здійснення підприємницької та господарської діяльності з метою залучення до них якнайбільшої кількості інвестицій та фірм.

Сьогодні у Польщі функціонують 14 спеціальних економічних зон: Камінногурська, Катовіцька, Костжинсько-Слюбіцька, Краківська, Легніцька, Лодзька, Мелецька, Поморська, Слупська, Стараховіцька, Сувальська, Тарнобжезька, Валбжинська, Вармінсько-Мазурська. Вони

суттєво відрізняються за розмірами, кількістю зайнятих, видами діяльності, інфраструктурою тощо. Усі зони мають диференційовану систему пільг, зокрема звільнення від податку на прибуток, а також від податку на нерухомість. Інвестор, який здійснює свою діяльність у СЕЗ, може не платити прибуткового податку навіть кільканадцять років, поки не відшкодує значної частки (до 50 %) вкладених інвестиційних коштів або дворічних витрат на зарплату працівникам. Що менш економічно розвинений регіон і що вище безробіття, то більшими є податкові пільги.

Крім того, фірмам, котрі інвестують у спеціальні економічні зони, надаються на пріоритетних правах та за зниженими цінами земельні ділянки, виробничі споруди тощо.

У табл. 1 наведено дані щодо зростання обсягів інвестицій та кількості нових робочих місць за останні десять років у Польщі [4].

Таблиця 1

Динаміка показників функціонування спеціальних економічних зон у Польщі

Роки	Показники			
	Обсяг інвестицій, млрд злот.	Темпи приросту інвестицій за роками, %	Кількість робочих місць (тисяч)	Темпи приросту робочих місць за роками, %
2005	4,66	113,4	74,6	26,4
2006	5,78	24,1	112,2	50,5
2007	9,72	68,2	146,4	30,5
2008	10,66	9,6	182,4	24,6
2009	10,62	-0,3	210,5	15,5
2010	9,88	-6,9	208,0	-1,2
2011	6,63	-32,9	224,0	7,7
2012	6,45	-2,8	240,8	7,5
2013	6,16	-4,4	247,5	2,8
2014	7,31	18,6	266,7	7,8
2015	7,86	7,5	287,3	7,7

**Сформували автори*

Загалом можна констатувати, що за 2005–2015 роки обсяги інвестицій у спеціальні економічні зони Польщі зросли з 19,9 до 101,0 млрд злотих, тобто на 407 %.

Зацікавлює також розподіл інвестицій у польську економіку за країнами світу за той самий період [5].

Таблиця 2

Країни-інвестори в СЕЗ Польщі

№ з/п	Країна	Обсяги інвестицій у СЕЗ за країнами (млрд злотих)	Частка інвестицій, %
1	Польща	15,25	18,81
2	Німеччина	13,57	16,73
3	США	12,44	15,34
4	Японія	11,22	13,84
5	Італія	6,91	8,52
6	Франція	4,36	5,37
7	Півд. Корея	4,21	5,18
8	Австрія	3,05	3,76
9	Нідерланди	2,66	3,28
10	Швеція	2,40	2,96
11	Іспанія	1,71	2,11
12	Інші	3,32	4,09
Разом		81,1	100,00

**Сформували автори*

Як помітно з даних таблиці, Німеччина, США, Японія та Італія інвестують у СЕЗ Польщі понад 50 % від їхнього загального обсягу. Близько 20 % становлять внутрішні польські інвестиції, що є також важливим для розвитку СЕЗ.

За планом уряду спеціальні економічні зони в Польщі повинні були функціонувати максимум до 2017 року. Річ у тім, що в найбагатших країнах Європейського Союзу СЕЗ/ВЕЗ практично не використовуються як інструмент політики регіонального розвитку і мають дуже незначний вплив на економіку. Тому вважається, що запровадження СЕЗ/ВЕЗ потрібне тільки на певному етапі економічного розвитку. Однак під впливом низки чинників (ефективність СЕЗ/ВЕЗ, криза євро 2008–2012 рр., все ще недостатній рівень приватних інвестицій в економіку Польщі порівняно з високорозвинутими країнами) Міністерство економіки прийняло рішення щодо продовження діяльності спеціальних економічних зон на кілька років, до 2026 р. Аргументи були ті, що СЕЗ показали себе ефективним інструментом конкуренції за нові інвестиції, створюють нові робочі місця (у тих польських районах, де діє спеціальна економічна зона, безробіття є нижчим на 2–3 %, а ВВП вищий на 7–8 % порівняно з іншими), збільшують надходження до місцевих бюджетів, стимулюють господарську діяльність місцевих влад, сприяють припливу інноваційних технологій та ініціюють створення нових підприємницьких структур. Державна агенція інформації та закордонних інвестицій і низка економістів також стверджували, що, оскільки міждержавна конкуренція за іноземний капітал є досить високою, то слід цей капітал всіма можливими способами утримати. Головними конкурентами Польщі в цій сфері є країни Східної Європи – Чехія, Словаччина, Румунія, Угорщина та ін. Тож поки СЕЗ діють там, то і Польща не повинна їх позбуватися.

Дискусія з приводу ефективності та доцільності функціонування спеціальних економічних зон триває. До противників СЕЗ належить, зокрема, Міністерство фінансів, яке висвітлює дані щодо втрат бюджету від їхньої діяльності. Так, за 20 років через звільнення від податків держбюджет недоотримав більше ніж 13 мільярдів злотих. Звернуто увагу також на те, що в СЕЗ працюють не лише фірми з галузі високих технологій, але також підприємства легкої промисловості, сфери послуг тощо. Чи потрібно давати їм пільги? Також слід зазначити, що найбільший приплив інвестицій і створення робочих місць відбуваються в тих регіонах, де є порівняно розвинена інфраструктура, логістика і промисловість (Вроцлав, Бидгощ, Лодзь), а не в слабкорозвинених економічно і з високим рівнем безробіття (Староховіцька, Сувальська, Слупська СЕЗ). Проте навіть у цих відсталіх регіонах створено кілька тисяч робочих місць, що свідчить на користь СЕЗ.

В Україні історія функціонування СЕЗ/ВЕЗ досить непроста. Розчавши роботу в кінці 90-х років, вітчизняні СЕЗ переживали різні періоди – надання та скасування пільг, руйнування та відродження – залежно від змін урядів, законодавства тощо. Сучасний стан економічного розвитку України характеризується суттєвим зменшенням бюджетного фінансування інноваційних проектів. І в найближчій перспективі з низки об'єктивних причин не слід очікувати значної активізації інвестиційної активності з боку держави. У цій ситуації актуальним є питання створення сприятливого інвестиційного клімату для іноземних інвесторів, що стане одним з головних чинників економічного зростання нашої держави. Сьогодні обсяги міжнародної співпраці, розміри закордонних інвестицій все ще недостатні і не забезпечують потреби вітчизняної економіки.

Треба зазначити, що інтереси інвесторів часто не збігаються з пріоритетними напрямками розвитку економіки України. Так, наприклад, найцікавішими об'єктами для іноземних інвесторів є сільськогосподарська сировина, метал, деревина, продукція хімічної промисловості тощо. Інакше кажучи, закордонних інвесторів приваблюють насамперед можливості спрощеного, доступного і дешевого українського ринку сировини та висококваліфікованої робочої сили. Якщо розглядати з погляду галузей, то найбільш привабливими для закордонних інвесторів є металургія, фінансова діяльність, хімічна промисловість та виробництво продуктів харчування, тоді як важливі для економічного розвитку галузі – машинобудування, приладобудування, будівництво, транспорт – залишаються недоінвестованими. Дуже слабо інвестуються агросектор та видобувні галузі – 2–3 % всіх інвестицій. Простежується також певна територіальна диспропорція в розподілі інвестицій. Найбільша частка інвестицій припадала до цього часу на місто Київ і такі області як Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Львівська, Одеська, Харківська. Тоді як у інших областях

(наприклад, Чернівецькій, Полтавській, Тернопільській, Житомирській тощо) рівень інвестицій на 1 особу був в рази (а навіть у десятки разів) нижчим. У табл. 3 показано дані щодо СЕЗ, які існують сьогодні в Україні.

Таблиця 3

Показники діяльності спеціальних економічних зон України

Спеціальна економічна зона	Територія СЕЗ (га), термін дії (роки)	Пріоритетні види економічної діяльності	Заплановані інвестиції та нові робочі місця
“Донецьк”	м. Донецьк, Донецька обл., 466 га, 60 р.	Приладобудування, машинобудування, інноваційні проекти зі створення нових матеріалів та електротехніки	500 млн дол. 10 тис.
“Азов”	м. Маріуполь, Донецька обл., 315 га, 60 р.	Розвиток експедиційно-складської, транспортно-сервісної та виробничої сфери	400 млн дол. 10 тис.
“Закарпаття”	Ужгородський р-н, Мукачівський р-н Закарпатська обл., 737 га, 30 р.	Транспортна, експедиторська діяльність, митні послуги, обслуговування транзитних вантажів, пов’язані з ними фінансові функції	1300 млн дол., 10 тис.
“Інтерпорт Ковель”	м. Ковель, Волинська обл., 57 га, 20 р.	Транспортна, експедиторська діяльність, митні послуги, обслуговування транзитних вантажів, пов’язані з ними фінансові функції	18 млн дол., 300
“Миколаїв”	м. Миколаїв, 865 га, 30 р.	Машинобудування, суднобудування, оброблення деревини, виробництво промислових газів, перероблення пластмаси, будівництво, енергетика, зв’язок	650 млн дол., 33 тис.
“Порто-Франко”	м. Одеса, 32 га, 25 р.	Обслуговування транзитних вантажів, їх зберігання, сортування, пакування, доробка, надання транспортно-експедиторських та агентських послуг	78 млн дол., 250
“Славутич”	м. Славутич, Київська обл., 2 тис. га, 22 р.	Впровадження нових технологій, розвиток інфраструктури СЕЗ “Славутич”, поліпшення використання природних та трудових ресурсів тощо	118 млн дол., 2,4 тис.
“Курортіполіс Трускавець”	м. Трускавець Львівської обл., 774 га, 20 р.	Лікувально-оздоровчі комплекси, виробництво мінеральних вод, рекреаційний туризм, наукові дослідження в галузі охорони здоров’я	100 млн дол., 14,5 тис.
“Яворів”	Яворівський р-н Львівської обл., 116 тис. га, 20 р.	Видобування вуглеводів, харчова та легка промисловість, деревообробна та паперова промисловість, виробництво машин та устаткування, будівництво	277 млн дол., 7 тис.
“Рені”	м. Рені Одеської обл., 94 га, 30 р.	Обслуговування транзитних вантажів, їх зберігання, сортування, пакування, надання транспортно-експедиторських та агентських послуг	58 млн дол., 2,6 тис.

**Сформували автори на підставі даних Державної служби статистики*

Таблиця містить заплановані інвестиції по десяти СЕЗ, а також їхніх території, терміни дії та кількість новостворених робочих місць. Переважно інвестиції плануються спрямовувати в промислово розвинуті регіони, але було б бажано також значну частину коштів використовувати для інтенсифікації господарської діяльності регіонів з низьким рівнем соціально-економічного розвитку.

Висновки

Сьогодні створення спеціальних економічних зон поки що не відіграло важливої ролі в проблемі залучення іноземних інвестицій. Так, від початку функціонування СЕЗ до них було залучено близько 600 млн дол. іноземних інвестицій, що становить лише 17,6 % запланованого їх обсягу в межах СЕЗ по Україні. Через це можна вважати, що реалізація можливостей СЕЗ не набула в Україні належного застосування. Однак позитивний досвід інших країн свідчить про потенціал такого напрямку економічного розвитку в умовах становлення ринкової економіки та дефіциту внутрішніх інвестиційних ресурсів. З цією метою потрібно сформулювати нову концепцію діяльності СЕЗ, яка би опиралась на низку засад:

а) залучати інвестиції інноваційного спрямування, в пріоритетні галузі, в промислово слабкорозвинені регіони, в науково-дослідницьку діяльність, в сферу сучасних послуг із створенням нових робочих місць;

б) децентралізація господарської діяльності, яка почалась в Україні, має привести до зміни регіональної політики держави і забезпечити передачу повноважень з керівництва СЕЗ на рівень окремих територій і місцевих влад;

в) потрібно внести відповідні зміни до законодавства щодо гнучкої диференційованої системи пільг для іноземних інвесторів, що враховують особливості ресурсного потенціалу того чи іншого регіону;

г) для приваблення стратегічних інвесторів слід забезпечити державні гарантії стабільної діяльності іноземного капіталу на тривалу перспективу.

Перспективи подальших досліджень

Сьогодні проблема доцільності спеціальних економічних зон в Україні потребує дослідження на новому етапі ринкового господарювання – децентралізації управління і створення бюджетів місцевих громад, оскільки може стати важливим чинником стимулювання розвитку економіки та залучення іноземних інвесторів. У зв'язку з цим потрібні економічні розробки, що стосуються режиму гнучкого стимулювання діяльності СЕЗ.

1. Закон України про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон від 13.10.92 зі змінами від 15.05.2003, від 25.03.2005, від 19.01.2006 р.
2. Мировая практика СЭЗ (по материалам World Economic Journal): [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daily-finance.ru/articles/2013-02-01/df/25280>.
3. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
4. 20 lat specjalnych stref ekonomicznych w Polsce/Przewodnik po SSE, Warszawa 2014, 60 str.
5. Konceptja rozwoju specjalnych stref ekonomicznych/ Ministerstwo Gospodarki, Warszawa 2009, 25 str.
6. Ляликов Сергей. В поиске грузов: Украина возвращается к идее СЭЗ. 18 марта 2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cfts.ru/articles/52399>.
7. Лю И. Свободные экономические зоны Китая: применение опыта Китая в России // В сб.: Развитие сотрудничества приграничных регионов России и Китая Маньчжурский институт Университета Внутренней Монголии, Байкальский государственный университет экономики и права. – Иркутск, 2014. – С. 162–168.
8. Special economic zones. Political priority, economic gamble // The Economist. – Apr 4th 2015. – URL: <http://www.economist.com/news/finance-and-economics/21647630-free-trade-zones-are-more-popular-ever-with-politicians-if-not>.